

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Кацьори Олександра Валентиновича «Формування соціального підприємництва у контексті соціальних проблем (на прикладі Закарпатської області)», подану на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук зі спеціальності 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Соціальне підприємництво – це новий спосіб соціально-економічної діяльності, в якому поєднуються соціальні цілі неприбуткових організацій з підприємницьким новаторством і досягненням стійкої самоокупності. В умовах великої кількості соціальних проблем та соціально вразливих груп населення соціальне підприємництво набуває все більшої популярності як ефективний механізм подолання цих проблем. Ідея соціального підприємництва привернула увагу науковців та підприємців, на тлі сучасного загострення багатьох соціальних, екологічних та економічних проблем, ставши новою парадигмою підприємницького мислення. Погодимось з автором, що існує невідповідність між рівнем теоретичного осмислення соціального підприємництва та об'єктивними потребами практики в оцінці сучасного стану та механізмів його функціонування на регіональному рівні задля успішного впровадження даної концепції в Україні. (с. 19).

Зауважимо, що дисертація здійснювалася також у межах комплексного наукового проекту факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет» «Закарпаття в системі соціальних трансформацій України» (номер державної реєстрації № 0110U000768) та міжнародного проекту PN: 2018.2602.3/SEK0008 «Підтримка груп самодопомоги та розбудова соціальних структур в Україні», який реалізовується ГО «Справа Кольпінга в Україні».

Тож усе зазначене вказує на актуальність дослідження, здійсненого О.В. Кацьорою.

Ступінь обґрунтованості основних положень дисертації та їх достовірності забезпечена рядом чинників: значною кількістю та різноманітністю опрацьованих наукових джерел; вагомим критичним аналізом; логічним викладенням матеріалу. Під час написання роботи О.В. Кацьора опрацював достатній масив соціологічних та статистичних даних. Це дозволило дисертанту отримати перевірені та обґрунтовані наукові результати, які доведені до рівня теоретичних узагальнень.

Емпірична база дослідження досить широка, представлена статистичними даними щодо основних соціальних проблем Закарпатської області, даними проведеного кейс-стаді чотирьох соціальних підприємств для вивчення формування й функціонування соціального підприємництва, виявлення найбільш поширених моделей такої діяльності в Закарпатській області, даними експертного оцінювання для визначення стану та перспектив розвитку соціального підприємництва. Традиційні для соціології методи дослідження дали змогу різносторонньо розкрити основні питання дисертації. Зібраний теоретичний та емпіричний матеріал проаналізовано із використанням різноманітних методів наукового пошуку.

Оцінка структури та змісту дисертації, її новизни. Зміст роботи відповідає заявленій темі та оголошеному плану. Матеріал викладається чітко та послідовно, окремі розділи роботи рівноцінні між собою.

У першому розділі дисертаційного дослідження «Теоретико-методологічні основи вивчення соціального підприємництва» розглядаються основні підходи до вивчення соціального підприємництва, здійснюється порівняльний аналіз понять «соціальне підприємництво» та «соціальна відповідальність бізнесу». Заслугою дисертанта є уточнення та доповнення поняття соціального підприємництва. Зокрема, запропоновано визначення соціального підприємництва як інноваційної господарської діяльності з метою отримання прибутку, який спрямовується на вирішення/пом'якшення соціальних проблем та досягнення позитивних змін у суспільстві (с. 40). Крім того, заслуговує на увагу авторське доповнення функцій соціального підприємництва, серед яких

виділено соціальну, економічну, новаторську, мобілізуючу та мотиваційну функції (с. 45).

Позитивним аспектом у підрозділі 1.3. «Соціальне підприємництво та соціальна відповідальність бізнесу» є окреслення відмінностей між соціальним підприємництвом та соціальною відповідальністю бізнесу. А саме йдеться про такі відмінності: 1) соціальна відповідальність бізнесу з'являється в межах основної діяльності підприємства, натомість для соціального підприємства причиною його створення є соціальна мета; 2) основною метою соціально відповідальних підприємств є отримання прибутку, для соціальних підприємств – вирішення соціальних проблем за допомогою отриманого прибутку; 3) відсоток від прибутку, що йде на соціальну мету в рамках соціальної відповідальності, не є визначеним і коливається в межах окремих рішень чи зобов'язань, натомість у соціальних підприємствах він чітко зазначений і зафіксований (с. 55).

Другий розділ «Інтерпретація соціальних проблем в контексті соціологічних підходів» присвячено питанням соціальних проблем у соціологічному дискурсі, розкриваються їх структура, види, стадії розвитку, а також основні способи вирішення соціальних проблем. Науковою новизною в цьому розділі є те, що удосконалено типологію соціологічних підходів до трактування соціальних проблем в рамках об'єктивістських (розглядають соціальні проблеми як виключно об'єктивне явище, що існує незалежно від волі та свідомості окремих індивідів та груп) та суб'єктивістських підходів (характеризують соціальні проблеми як такі, що визначаються індивідами, групами, суспільством як проблемні). Заслужують на увагу висновки автора про те, що інтегративний підхід, який об'єднує переваги обох підходів і використовує їх в одному дослідженні, дозволяє глибинно розглядати соціальні проблеми, а також широко охопити їх основні характеристики.

Важливою перевагою роботи вважаємо звернення уваги на роль недержавних організацій, які здатні зробити вагомий внесок у вирішенні соціальних проблем, та представленні успішних кейсів таких організацій.

У третьому розділі «Соціальне підприємництво як спосіб вирішення/пом'якшення соціальних проблем» розглядаються прикладні аспекти дослідження соціального підприємництва на прикладі Закарпатської області. Позитивної оцінки заслуговує використання методу кейс-стаді для вивчення формування й функціонування соціального підприємництва, виявлення найбільш поширених моделей такої діяльності в Закарпатській області. Використання якісної методології дало змогу отримати інформацію про процеси, які не набули масового характеру. Зокрема, автором вперше виявлено, що соціальні підприємства Закарпаття мають обмежену спроможність вирішувати соціальні проблеми й зосереджені на проблемах бідності, сирітства та безробіття для окремих категорій населення без врахування потенційних потреб регіону у подоланні викликів трудової міграції, житлової проблеми, інвалідності, вимушеного переселення, реабілітації військовослужбовців, які приймали участь в зоні проведення антитерористичної операції / операції об'єднаних сил (с. 148).

Перевагою дослідження є розгляд перспектив розвитку соціального підприємництва за допомогою експертного оцінювання. Дисертантом виявлено три сценарії розвитку соціального підприємництва, серед яких: зростання кількості соціальних підприємств у зв'язку з великою кількістю соціальних проблем в Україні; легітимізація соціального підприємництва на рівні законодавства України; економічний розвиток України, що сприятиме державній підтримці соціальних підприємств (с. 167).

Констатуємо, що автор досяг поставленої мети дисертаційного дослідження, наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, є достатньо обґрунтованими.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати мають наукову та практичну цінність, адже вперше обґрунтовано концептуалізацію феномену соціального підприємництва у кризовому суспільстві як господарської діяльності із залученням зарубіжних донорських ресурсів, яка стає ефективною альтернативою діяльності державних органів у вирішенні соціальних проблем на локальному рівні. Вважаємо, що результати

дослідження щодо виявлення найбільш поширених моделей соціального підприємництва в Закарпатській області, має не лише теоретичну значущість, але й вирізняється прикладною цінністю. Результати дослідження можуть бути використані органами державної влади, місцевого самоврядування, громадськими організаціями, благодійними фондами, а також для схожих соціологічних досліджень в інших регіонах України.

Дискусійні положення та зауваження. Попри загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження, варто вказати на його окремі недостатньо аргументовані положення, спірні оцінки та інші зауваження.

1. У підрозділі 1.4. «Комерційна діяльність неприбуткових організацій як форма соціального підприємництва» аналізується роль неприбуткових організацій у вирішенні соціальних проблем, правове регулювання їх діяльності, зокрема підприємницької. Автор наводить ряд прикладів зарубіжних неприбуткових організацій, які успішно вирішують соціальні проблеми методами соціального підприємництва. На наш погляд, робота виграла б, якби автор здійснив аналіз соціального підприємництва на прикладах українських неприбуткових організацій, а також порівняв досвід реалізації вітчизняного соціального підприємництва та зарубіжного.

2. Ряд наведених автором даних потребує оновлення. Так, у підрозділі 3.1. «Характеристика та особливості соціальних проблем у Закарпатській області» вказується, що в 2006 році Закарпатська область у середньому мала найвищий рівень бідності в країні – 28% (с. 115). Подібно, аналіз диференціації життєвого рівня населення Закарпатської області закінчується 2013 роком (с. 116). Це ж стосується й розгляду соціальних проблем сирітства та дитячої бездоглядності, статистика щодо яких наводиться за 2017 рік (с. 124). Імовірно, до теперішнього часу ситуація могла суттєво змінитися, враховуючи, що відбувся ряд соціальних змін, зокрема пандемія коронавірусної хвороби (Covid-2019).

3. У підрозділі 3.3. «Стан та перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні» зазначено, що за результатами відбору 34 потенційних експертів оцінили рівень власної обізнаності у сфері соціального

підприємництва нижче середнього та низьким і лише 5 оцінили власну обізнаність вище середньої та високою. Тому було сформовано експертну групу у кількості 5 осіб для оцінки потенціалу розвитку соціального підприємництва (с. 161). Вважаємо, що зазначена кількість експертів є недостатньою для того, щоб з упевненістю можна було заявляти про надійність експертного оцінювання щодо перспектив розвитку соціального підприємництва.

Зроблені зауваження та побажання стосуються дискусійних питань і не впливають на науковий рівень дисертації, не піддають сумніву основні наукові результати і є, скоріше, побажаннями для подальшої роботи.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях. Дисертаційне дослідження О.В. Кацьори є завершеною науковою роботою, а отримані результати, наведені в дисертації та авторефераті, належать її автору. Основні теоретичні, практичні положення та результати дослідження висвітлено у 18 публікаціях, з яких 5 – у виданнях, що входять до переліку фахових видань із соціологічних наук, 2 – у закордонних періодичних виданнях, 6 – матеріалів конференцій, 4 – публікації в інших виданнях, 1 – у колективній монографії. Зміст опублікованих наукових праць здобувача достатньо повно відображають основні положення дисертаційного дослідження.

Загальні висновки. Автореферат дисертації відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України, а його зміст ідентичний основним положенням роботи. Зміст дисертації відповідає заявленій науковій спеціальності. Дисертація є самостійною, завершеною роботою, що пройшла належну апробацію, а отримані результати мають теоретичну та практичну цінність. Дослідження логічне, структуроване, написане науковою, літературно грамотною мовою.

Вищезазначене дає підстави для висновку, що дисертація Кацьори Олександра Валентиновича «Формування соціального підприємництва у контексті соціальних проблем (на прикладі Закарпатської області)» відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України, що висувають до робіт на здобуття

наукового ступеня кандидата наук, зокрема вимогам пунктів 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології.

Офіційний опонент –

кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник
відділу соціальної експертизи
Інституту соціології Національної
академії наук України

Привалов Юрій Олексійович

Завіряю

Зав. відділом кадрів
Інституту соціології
НАН України, м.Київ

19 лютого 2019